

บทที่ 3

ข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญา

ความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคล ในการกระทำผิดของนิติบุคคลมีรากฐานอยู่บนแนวคิดเรื่องความรู้เห็นเป็นใจในการกระทำผิด และบทบัญญัติในพระราชบัญญัติต่างๆได้ บัญญัติความรับผิดชอบของผู้แทนนิติบุคคลไว้ในรูปแบบของข้อสันนิษฐาน โดยหลักการการพิสูจน์ไปให้ผู้แทนนิติบุคคลซึ่งเป็นจำเลย แต่ในคดีอาญานั้นมีหลักปรัชญาการดำเนินคดีอยู่ว่า โจทก์จะต้องนำสืบพยานหลักฐาน เพื่อพิสูจน์การกระทำผิดของจำเลยจนปราศจากมูลเหตุอันควรตามควร (Beyond Reasonable Doubt) จึงจะสามารถลงโทษจำเลยได้ มิใช่เพียงแต่นำสืบพยานหลักฐานให้มีน้ำหนักมากกว่าฝ่ายจำเลย (Preponderance of Evidence) ดังเช่นในคดีแพ่งเท่านั้น และในกรณีที่มีความสงสัยตามสมควร ศาลจะต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย (In Dubio Pro Reo) ⁽¹⁾

เนื่องจากข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาเป็นหลักเกณฑ์สำคัญ ซึ่งเปลี่ยนแปลงเรื่องหน้าที่นำสืบ อันมีผลให้การกำหนดหน้าที่นำสืบแตกต่างไปจากหลักเกณฑ์ทั่วไปจากการให้ฝ่ายโจทก์มีหน้าที่ในการพิสูจน์การกระทำผิดของจำเลย จนปราศจากมูลเหตุอันควรสงสัยตามควร (Prove Beyond Reasonable Doubt) เป็นการผลักภาระให้จำเลยเป็นฝ่ายพิสูจน์หักล้างความรับผิดชอบทางอาญาของตน บทบัญญัติเรื่องข้อสันนิษฐานทางอาญาจึงมีผลทำให้จำเลยตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบ และเสี่ยงต่อการสูญเสียอิสรภาพเนื่องจากการแพ่งคดีมากขึ้น ดังนั้นการกำหนดข้อสันนิษฐานทางอาญาจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงปัญหาเรื่องความชอบธรรมว่า รัฐมีเหตุผลหรือมีความชอบธรรมเพียงใดในการตราบทบัญญัติเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาขึ้นใช้กับจำเลย โดยในบทที่ 3 นี้ ได้แบ่งหัวข้อการศึกษา

¹ ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศักดิ์ "ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในคดีอาญา" เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องข้อสันนิษฐานที่เป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531 หน้า 1

ปัญหาเรื่องข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาออกเป็น 4 เรื่อง คือ ข้อ 3.1 เป็นการกล่าวถึงแนวความคิดทางทฤษฎี ข้อ 3.2 กล่าวถึงเหตุผลของการกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญา ข้อ 3.3 กล่าวถึงความชอบธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญา โดยศึกษาเปรียบเทียบกับหลักความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) ของประเทศสหรัฐอเมริกา และข้อ 3.4 กล่าวถึงความชอบธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานที่เป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญาตามกฎหมายไทย

3.1 แนวความคิดทางทฤษฎี

ข้อสันนิษฐานเป็นหลักในกฎหมายลักษณะพยาน ซึ่งอนุญาตให้ศาลรับฟังข้อเท็จจริงที่เป็นประเด็นพิพาทได้โดยผู้กล่าวอ้างไม่ต้องสืบพยานพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่มีการสันนิษฐานนั้น ข้อสันนิษฐานจึงประกอบด้วยข้อเท็จจริง 2 ข้อ คือ

- ข้อเท็จจริงเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐาน (Basic Fact)
- ข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact)

โดยมีหลักว่าเมื่อคู่ความฝ่ายหนึ่งพิสูจน์ได้ว่ามีข้อเท็จจริง ซึ่งเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานเกิดขึ้น ศาลจะถือหรือสันนิษฐานไว้ก่อนว่ามีข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐานเกิดขึ้นเลย²⁾ เช่น ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 286 * บัญญัติว่า

²⁾ โอสถ โกสิน. คำอธิบายและเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศเรื่องพยานหลักฐาน พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเกษม 2517 หน้า 42 , เข็มชัย ชูติวงศ์ คำอธิบายลักษณะกฎหมายพยาน กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ , 2517 หน้า 49 .

Cross Rupert, Wilkin Nancy, Cross & Wilkin Outline of the Law of Evidence 5th ed. London : Butterworth, 1980 P. 115, Nokes. Cockele's Case and Statute on Evidence 10 th ed. London : Sweet & Maxwell Limited, 1963 p.45

* นอกจากนี้ยังปรากฏตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 209, 211, พระราชบัญญัติมาตราซึ่ง ตวง วัด พ.ศ. 2466 มาตรา 33, พระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2516 มาตรา 5, มาตรา 6, พระราชกำหนดการกักขังเงินที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน พ.ศ. 2527 มาตรา 5 เป็นต้น

"ผู้ใดอายุกว่าสิบหกปี ดำรงอาชีพอยู่แม้เพียงบางส่วนจากรายได้ของหญิงซึ่งค้าประเวณี ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่เจ็ดปีถึงยี่สิบปี และปรับตั้งแต่หนึ่งหมื่นสี่พันบาทถึงสี่หมื่นบาท หรือจำคุกตลอดชีวิต ผู้ใดไม่มีปัจจัยอย่างอื่นอันปรากฏสำหรับดำรงชีพ หรือไม่มีปัจจัยอื่นเพียงพอสำหรับดำรงชีพ และ

1. ปรากฏว่าอยู่ร่วมกับหญิงซึ่งค้าประเวณีหรือสมาคมกับหญิงซึ่งค้าประเวณีคนเดียวหรือหลายคนเป็นอาจิน
2. อยู่กินหลับนอน หรือรับเงินหรือประโยชน์อย่างอื่นโดยหญิงซึ่งค้าประเวณีเป็นผู้จัดให้ หรือ
3. เข้าแทรกแซงเพื่อช่วยหญิง ซึ่งค้าประเวณีในการทะเลาะวิวาทกับผู้ที่เคยค้ากับหญิงซึ่งค้าประเวณีนั้นให้ถือว่า ผู้นั้นดำรงชีพอยู่จากรายได้ของหญิงในการค้าประเวณี เว้นแต่จะพิสูจน์ให้เป็นที่พอใจได้ว่ามิได้เป็นเช่นนั้น..."

จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติในมาตรานี้เป็นข้อสันนิษฐานตามกฎหมายซึ่งเปิดโอกาสให้จำเลยโต้แย้งได้ * ความผิดที่กฎหมายประสงค์จะเอาโทษในกรณีนี้คือ การดำรงชีพจากรายได้ของหญิงซึ่งค้าประเวณี คำว่าดำรงชีพนั้นสื่อความหมายในทางต่อเนื่อง นั่นคือฝ่ายโจทก์ต้องพิสูจน์ว่าจำเลยรับปัจจัยในการดำรงชีพจากหญิง ซึ่งค้าประเวณีอยู่เป็นประจำเป็นเวลานานพอสมควร ซึ่งอาจหาพยานหลักฐานได้ยากกฎหมายจึงกำหนดเป็นข้อสันนิษฐานขึ้นโดยการวางข้อเท็จจริงซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานว่า ไม่มีปัจจัยในการดำรงชีพหรือมีแต่ไม่เพียงพอ และการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดตาม (1) หรือ (2) หรือ (3) ซึ่งสามารถหาพยานหลักฐานพิสูจน์ได้ง่ายกว่า เมื่อโจทก์พิสูจน์ได้ครบตามเงื่อนไขแล้วกฎหมายจะสันนิษฐานว่าจำเลยดำรงชีพอยู่จากรายได้ของหญิงซึ่งค้าประเวณี ซึ่งหมายความว่าถ้าจำเลยไม่พิสูจน์ว่าความจริงมิใช่เช่นนั้น ศาลจะพิพากษาจำเลยในความผิดฐานนี้

* นอกจากข้อสันนิษฐานที่โต้แย้งได้แล้ว ปรากฏว่าได้มีการนำข้อสันนิษฐานซึ่งมีอาจโต้แย้งได้มาบัญญัติไว้ในกฎหมายบางฉบับ เช่นพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 มาตรา 15 ความว่า "ห้ามไม่ให้ผู้ใดผลิต จำหน่าย นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้ครอบครองซึ่งยาเสพติด ... การผลิต นำเข้า ส่งออกหรือมีไว้ครอบครองซึ่งยาเสพติดให้โทษในประเภทที่ 1 คำนวณเป็นจำนวนสุทธิได้ตั้งแต่ 20 กรัมขึ้นไป ให้ถือว่าผลิต นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้ครอบครองเพื่อจำหน่าย

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของข้อสันนิษฐานแล้ว อาจจำแนกข้อสันนิษฐานได้เป็น 2 ประเภทดังนี้

1. ข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริง (Presumption of Fact)
2. ข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย (Presumption of Law)

1. ข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริง (Presumption of Fact) เป็นข้อสันนิษฐานซึ่งไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ เป็นเรื่องที่ศาลใช้ดุลพินิจวินิจฉัยข้อเท็จจริงเฉพาะเรื่องโดยอนุมานเอาจากข้อเท็จจริงที่ได้ความ ข้อสันนิษฐานเช่นนี้เกิดขึ้นเมื่อมีข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งรับฟังเป็นยุติแล้ว ผู้พิพากษาก็สันนิษฐานข้อเท็จจริงอีกข้อหนึ่ง โดยใช้หลักตรรกวิทยาคือ วิชิตันหาเหตุและผลแล้วอนุมานเอาว่าข้อเท็จจริงอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นประเด็นพิพาทนั้นน่าจะมีอยู่จริงหรือไม่ ความจริงแล้วเรื่องข้อสันนิษฐานในข้อเท็จจริงเป็นเพียงการนำข้อเท็จจริงแวดล้อมกรณีหลายๆ ข้อมาประกอบกัน เพื่อสันนิษฐานความน่าจะเป็นของข้อเท็จจริงอีกข้อหนึ่ง แต่ไม่มีผลผูกพันว่าศาลจะต้องถือตามนั้นทุกกรณีไป เช่น การรับของที่ถูกลักมาในเวลากระชั้นชิดจากการลักทรัพย์ เป็นการสันนิษฐานว่าผู้รับน่าจะรู้ว่าของนั้นเป็นของโจร ⁽³⁾

2. ข้อสันนิษฐานตามกฎหมาย (Presumption of Law) คือข้อสันนิษฐานที่มีกฎหมายบัญญัติขึ้น ซึ่งมีทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญา ผลแห่งการที่กฎหมายกำหนดข้อสันนิษฐานไว้ก็คือ ผ่อนผันให้คู่ความฝ่ายที่ได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐาน นำสืบพยานพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐาน (Basic Fact) เท่านั้น เมื่อพิสูจน์ได้แล้วศาลจะสันนิษฐานว่าข้อเท็จจริงที่รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact) เกิดขึ้นทันที ดังนั้นการกำหนดข้อสันนิษฐานโดยกฎหมาย จึงมีผลเป็นการแทรกแซงดุลพินิจของศาลในการประเมินพยานแวดล้อมกรณี ⁽⁴⁾ กล่าวคือ กฎหมายกำหนดไว้เลยว่าศาลต้องประเมินตามที่กฎหมายบัญญัติ ส่วนปัญหาว่าคู่ความฝ่ายตรงข้ามจะนำสืบหักล้างข้อสันนิษฐานได้หรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับว่าข้อสันนิษฐานนั้นเองเปิดโอกาสให้มีการโต้แย้งได้ (Rebuttable Presumption) หรือไม่เปิดโอกาสให้โต้แย้งได้ (Irrebuttable Presumption) ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

³ Cross on Evidence. 4th ed. London : Butterworth 1974 p.111

⁴ เข็มชัย ชุตินวงศ์, "ความชอบธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในคดีอาญา" วารสารอัยการ. 2531, หน้า 18.

2.1 ข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด (Rebuttable Presumption)

คือ ข้อสันนิษฐานที่กฎหมายเปิดโอกาสให้มีการนำสืบพยานโต้แย้งหรือหักล้างได้ ดังนั้นแม้คู่ความฝ่ายหนึ่งจะพิสูจน์ข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานได้ ศาลก็ยังฟังเป็นยุติตามข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐานไม่ได้ เพียงแต่จะมีผลเป็นการผลักภาระหน้าที่นำสืบไปให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งหักล้างไม่ได้ ศาลจะฟังเป็นข้อยุติตามข้อสันนิษฐานนั้น ข้อสันนิษฐานประเภทนี้มักจะใช้คำว่า "... เว้นแต่ ..." เช่นที่ปรากฏตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 211 มาตรา 286, พระราชบัญญัติมาตราซึ่งดวง วัด พ.ศ. 2466, พระราชบัญญัติป้องกันการค้ากำไรเกินควร พ.ศ. 2490, พระราชบัญญัติน้ำมันเชื้อเพลิง พ.ศ. 2521, พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522, พระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด พ.ศ. 2522 เป็นต้น

2.2 ข้อสันนิษฐานเด็ดขาด (Irrebuttable, Conclusive

Persumption) คือ ข้อสันนิษฐานซึ่งกฎหมายไม่เปิดโอกาสให้มีการนำสืบโต้แย้งหรือหักล้างได้ ดังนั้นถ้าคู่ความฝ่ายหนึ่งพิสูจน์ได้ว่ามีข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐานเกิดขึ้น ศาลก็จะรับฟังเป็นยุติได้เลยว่ามีข้อเท็จจริงซึ่งได้รับการสันนิษฐานเกิดขึ้นด้วย จึงเป็นกรณีที่ศาลรับฟังข้อเท็จจริงได้โดยไม่ต้องสืบพยานในประเด็นพิพาท ข้อสันนิษฐานประเภทนี้มักจะใช้คำว่า "ให้ถือว่า" เช่น ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงหลักการของบทบัญญัติเรื่องข้อสันนิษฐานว่า เป็นเรื่องการผลักภาระการพิสูจน์ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าข้อสันนิษฐานตามข้อเท็จจริง (Presumption of Fact) มิได้จัดอยู่ในความหมายเดียวกับข้อสันนิษฐานซึ่งอนุญาตให้ศาลรับฟังข้อเท็จจริงที่เป็นประเด็นพิพาทได้ โดยให้คู่ความฝ่ายหนึ่งพิสูจน์ว่ามีข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐาน (Basic Fact) และศาลถือไว้ก่อนว่ามีข้อเท็จจริงที่ได้รับข้อสันนิษฐาน (Presumed Fact) เกิดขึ้นเลยอันเป็นปัญหาอันควรได้รับการพิจารณาถึงความชอบธรรมของบทบัญญัติดังกล่าว

3.2 เหตุผลในการกำหนดข้อสันนิษฐานขึ้นใช้ในคดีอาญา

โดยที่บทบัญญัติ เรื่องข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญา เป็นมาตรการเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพในการป้องกันการกระทำความผิดทางอาญาของรัฐ บทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวจึงอาจส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน อย่างไรก็ตามอาจสรุปเหตุผลในการบัญญัติข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาได้ดังต่อไปนี้

1. ความชอบธรรมของข้อสันนิษฐาน เนื่องจากข้อสันนิษฐานในทางอาญาแตกต่างจากข้อสันนิษฐานทางแพ่งอยู่ตรงที่ ข้อสันนิษฐานทางแพ่งไม่มีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพในเนื้อตัวร่างกายของคู่ความ ดังนั้นฝ่ายนิติบัญญัติอาจกำหนดข้อสันนิษฐานขึ้นโดยเหตุผลใดๆ ก็ได้ แม้กระทั่งเพื่อสนองนโยบายฝ่ายบริหาร แต่ข้อสันนิษฐานทางอาญาจะมีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพในเนื้อตัวร่างกายของจำเลย เพราะทำให้จำเลยเสี่ยงที่จะถูกลงโทษจำคุกมากยิ่งขึ้น การกำหนดข้อสันนิษฐานทางอาญา จึงมีอาจกระทำเพื่อสนองความต้องการของฝ่ายบริหารเพียงอย่างเดียวได้ หากแต่จะต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมแก่จำเลยในการกำหนดข้อสันนิษฐานนั้นด้วย

2. ความเป็นไปได้ของข้อสันนิษฐานนั้น ถือเป็นหัวใจของข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญา ทั้งนี้เนื่องจากข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาเป็นบทบัญญัติของกฎหมาย ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการลดภาระการพิสูจน์คดีของรัฐด้วยการวางเงื่อนไขการพิสูจน์ข้อเท็จจริงในคดีอย่างหนึ่งเพื่อโยงไปถึงข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่ง ดังนั้นข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องประกอบขึ้นด้วย หลักการ เหตุผล และความน่าเชื่อถือ^๕

3. เพื่อแก้ปัญหาความยากลำบากในการแสวงหาพยานหลักฐานให้เพียงพอ เพื่อลงโทษผู้กระทำความผิดของรัฐ^๖ ทั้งนี้เนื่องจากตามปกติในคดีมีหลักอาญาทั่วไปว่า

^๕ จตุรงค์ ฉินวิวัฒน์. ข้อสันนิษฐานในคดีอาญาอันเป็นโทษแก่จำเลย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526. หน้า 73-74

Heydon J.D. Cases and Materials on Evidence. London : Butterworth 1975, p. 46-47

^๖ เข็มชัย ชุตินวงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 24

ฝ่ายรัฐ ซึ่งเป็นโจทก์จะต้องพิสูจน์องค์ประกอบความผิดให้ครบถ้วนและพิสูจน์ว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดจนปราศจากมูลเหตุอันสงสัยตามควร (Prove Beyond Reasonable Doubt) มาตรฐานการพิสูจน์เช่นนี้ใช้กับคดีอาญาทุกคดี โดยมีเหตุผลเพื่อคุ้มกันคนบริสุทธิ์มิให้ต้องถูกลงโทษ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ทำให้เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมต้องทำงานหนักในการรวบรวมพยานหลักฐานให้เพียงพอและน่าเชื่อถือพอที่ศาลจะลงโทษได้ ซึ่งในคดีบางประเภทอาจจะหาพยานหลักฐานได้ยากตามสภาพของคดี ทำให้คนทำผิดสามารถหลุดรอดจากการลงโทษตามกระบวนการยุติธรรมได้ วิธีการแก้ไขของฝ่ายรัฐก็คือลดมาตรฐานการพิสูจน์ข้อเท็จจริงในความผิดประเภทนั้นลง เพื่อให้การรวบรวมพยานหลักฐานทำได้ง่ายขึ้น ซึ่งวิธีการลดมาตรฐานการพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่ง่ายที่สุดก็คือ การออกกฎหมายกำหนดข้อสันนิษฐานเพื่อให้เจ้าพนักงานของรัฐไม่ต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่รับการสันนิษฐานซึ่งมักเป็นองค์ประกอบความผิดที่หาพยานหลักฐานยาก แต่ให้พิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานอันสามารถสืบพยานได้ง่ายกว่าแทน ดังนี้เจ้าพนักงานสามารถจับกุมลงโทษผู้กระทำผิดได้มากขึ้น

4. เพื่อประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี ด้วยการนำข้อเท็จจริงที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมาบัญญัติเป็นข้อสันนิษฐาน ซึ่งข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขการสันนิษฐาน (Basic Fact) นั้นจะนำสืบได้ง่าย เสียค่าใช้จ่ายน้อย และดำเนินคดีได้รวดเร็วกว่าข้อเท็จจริงที่รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact) มาก และเมื่อข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขเกิดขึ้นแล้วมีความเป็นไปได้สูงมากที่ข้อเท็จจริงที่รับการสันนิษฐานจะต้องเกิดขึ้นด้วย ดังนั้นแทนที่คู่ความจะต้องเสียเวลา เสียค่าใช้จ่ายนำสืบข้อเท็จจริงที่รับการสันนิษฐาน (ซึ่งเป็นประเด็นพิพาทในคดี) กฎหมายจึงกำหนดเป็นข้อสันนิษฐานขึ้นมาเพื่อให้คู่ความสืบพยานเพียงพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขซึ่งทำได้สะดวกและประหยัดกว่า เช่น ข้อสันนิษฐานตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2518 ที่ว่าการครอบครองยาเสพติดเฮโรอีนคำนวณเป็นสารบริสุทธิ์ตั้งแต่ยี่สิบกรัมขึ้นไป ถือว่าเป็นการครอบครองเพื่อจำหน่ายนั้น ก็เนื่องจากผู้ร่างกฎหมายคงเล็งเห็นว่าผู้ที่ครอบครองเฮโรอีนปริมาณมากขนาดนี้คงมิได้มีไว้เพื่อเสพหรือใช้ส่วนตัว และมีความเป็นไปได้สูงที่จะมีเฮโรอีนนั้นไว้เพื่อจำหน่าย ถ้าไม่บัญญัติข้อสันนิษฐานไว้ โจทก์ก็จะต้องนำสืบถึงเจตนาพิเศษของจำเลยหรือสืบว่ามี การ

จำหน่ายเฮโรอีนจำนวนนั้น เช่น ใช้วิธีล่อซื้อหรืออื่นๆ ซึ่งต้องเสียกำลังคนเสียเวลาและค่าใช้จ่ามาก แต่ถ้ามีข้อสันนิษฐานไว้เพียงแต่จับจ่าเลยได้ขณะครอบครองก็ลงโทษฐานครอบครองเพื่อจำหน่ายได้แล้ว ⁽⁷⁾

5. เพื่อขจัดความไม่ยุติธรรมที่อาจเกิดขึ้นในการดำเนินคดี เนื่องจากคู่ความฝ่ายหนึ่งมีความได้เปรียบอย่างมากในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงข้อใดข้อหนึ่ง (Comparative Convenience Test) ⁽⁸⁾ หมายความว่าคู่ความฝ่ายหนึ่งมีความสะดวกในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงนั้นยิ่งกว่าอีกฝ่ายหนึ่งมาก หรือเป็นข้อเท็จจริงที่อยู่ในความรู้เห็นเพียงฝ่ายเดียวของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้นถ้าฝ่ายตรงข้ามเป็นฝ่ายยื่นฟ้องก็จะต้องมีหน้าที่นำสืบตามหลักทั่วไปและจะประสบปัญหาอย่างมากในการหาพยานหลักฐาน ซึ่งทำให้ฝ่ายที่ต้องพิสูจน์ตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบมาก กฎหมายจึงหาทางแก้ไขความไม่สมดุลอันนี้โดยการกำหนดข้อสันนิษฐานให้เป็นคุณแก่ฝ่ายที่เสียเปรียบเพื่อให้ฝ่ายที่สะดวกกว่าหรือรู้เห็นข้อเท็จจริงฝ่ายเดียวเป็นฝ่ายต้องมีหน้าที่นำพยานหลักฐานมาแสดงเพื่อพิสูจน์ความจริง

6. เพื่อแทรกแซงการใช้ดุลพินิจประเมินพยานแวดล้อมเพื่อสรุปข้อเท็จจริงแห่งคดีของศาล ⁽⁹⁾ ตามปกติในการพิจารณาคดีอาญามีหลัก Free Evaluation of Evidence ซึ่งให้ศาลมีอำนาจเต็มที่ในการใช้ดุลพินิจพิจารณาว่าพยานหลักฐานของโจทก์เพียงพอและน่าเชื่อถือหรือไม่ โดยเฉพาะในการพิจารณาพยานแวดล้อมกรณีว่าเพียงพอรับฟังเพื่อพิสูจน์ประเด็นแห่งคดีหรือไม่ การกำหนดข้อสันนิษฐานนี้ก็เท่ากับเป็นการวางแนวทางแก่ศาลว่าถ้าโจทก์มีพยานพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐาน (ซึ่งความจริงก็เป็นเพียงพยานแวดล้อมที่รับการสันนิษฐาน) ฝ่ายนิติบัญญัติจึงเข้ามาสรุปให้ศาลเลยว่า ศาลต้องฟังเป็นยุติว่าข้อเท็จจริงที่รับการสันนิษฐานเกิดขึ้น เว้นแต่จ่าเลยจะพิสูจน์

⁷ นักนิติศาสตร์บางท่านเห็นว่า บทสันนิษฐานแท้จริงไม่ใช่ข้อสันนิษฐานของกฎหมาย แต่เป็นกฎหมายที่บัญญัติโดยมุ่งหมายให้ถือการมีเฮโรอีนปริมาณตามที่ระบุไว้เป็นความผิดตามที่มีโทษสูงตามที่ ระบุไว้เท่านั้น ดู จิตติ ติงศัทธีย์. "จุกๆ จิกๆ ในกฎหมายอาญา" วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 4 2527, หน้า 27 .

⁸ La Fave & Scott. Hand Book on Criminal Law St. Paul, Minn : West Publishing Co., 1972 p. 149., Morrison V. California, 291 U.S. 82 (1934)

⁹ เข็มชัย ชูติวงศ์ , อ่างแล้ว, หน้า 25

เป็นอย่างอื่น เช่น ในกฎหมายการพนันมีข้อสันนิษฐานว่าผู้ใดอยู่ในวงเล่นการพนัน ให้ถือว่าเล่นการพนัน ความจริงการอยู่ในวงเล่นเป็นพยานแวดล้อมที่แสดงว่าผู้นั้นน่าจะเล่นการพนัน ถ้าได้ความเพียงเท่านี้ ศาลบางศาลอาจวินิจฉัยว่ายังไม่พอรับฟังว่าจำเลยเล่นการพนันก็ได้ แต่ถ้ามีข้อสันนิษฐานดังกล่าวศาลจะวินิจฉัยเป็นอย่างอื่นไม่ได้ แต่ต้องรับฟังเป็นเบื้องต้นว่าจำเลยเล่นการพนันและถ้าจำเลยพิสูจน์แก้ตัวไม่ได้ต้องถูกลงโทษ ส่วนเหตุผลที่ฝ่ายนิติบัญญัติจะเข้ามาแทรกแซงในเรื่องนี้ อาจเป็นเพราะต้องการให้แนววินิจฉัยของศาลเรื่องนี้ๆ มีความแน่นอนและเป็นแนวเดียวกัน เพื่อสนับสนุนนโยบายปราบปรามอาชญากรรม

เนื่องจากรัฐธรรมนูญของไทยไม่มีบทบัญญัติกว้างๆ เกี่ยวกับกระบวนการนิติธรรม (Due Process of Law) ดังเช่น บทแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา บทที่ 14 หากแต่มีบทบัญญัติคุ้มครองสิทธิเสรีภาพโดยเฉพาะเป็นเรื่องๆ ไป ดังนั้นการจะสร้างหลักเกณฑ์ว่าข้อสันนิษฐานประเภทใดขัดต่อรัฐธรรมนูญ ประเภทใดไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ จึงทำได้ลำบาก เพราะไม่มีกฎหมายเขียนไว้ชัดเจน นอกจากนี้ยังเป็นที่ยอมรับว่าบทสันนิษฐานเช่นนี้ยังมีประโยชน์ต่อการบริหารงานยุติธรรมอยู่บ้าง ดังนั้นการที่จะวินิจฉัยว่าบทสันนิษฐานเช่นนี้ขัดต่อรัฐธรรมนูญทั้งหมด อาจจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี เพราะแม้แต่ประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเข้มงวดเรื่องบทกฎหมายที่ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน ก็ยังยอมรับให้มีบทสันนิษฐานนี้ภายในขอบเขตหนึ่ง ดังนั้นขั้นตอนที่เหมาะสมที่ควรจะหยิบยกปัญหาเรื่องความชอบธรรมของข้อสันนิษฐาน จึงน่าจะเป็นระหว่างการร่างกฎหมาย ยิ่งกว่าจะพิจารณาหลังจากที่กฎหมายมีผลบังคับแล้ว

3.3 ความชอบธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานขึ้นใช้ในคดีอาญา : ศึกษาตามหลักความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) ของประเทศสหรัฐอเมริกา

โดยที่บทบัญญัติเรื่องข้อสันนิษฐานเป็นหลักกฎหมาย ซึ่งไทยได้รับและพัฒนามาจากหลักกฎหมายของต่างประเทศ โดยเฉพาะจากกลุ่มประเทศ Common law ดังนั้นในข้อ 3.3 นี้จึงจะกล่าวถึงหลักกฎหมายเรื่องข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของประเทศสหรัฐอเมริกา * โดยพิจารณาถึงประเด็นความชอบธรรมในการใช้กฎหมายดังกล่าว

เนื่องจากสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศในการค้นคว้า และพยายามวางหลักเกณฑ์ที่จะตอบปัญหาเรื่องความชอบธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐาน ทั้งนี้เนื่องมาจากบทบาทของศาลฎีกาสหรัฐ (The United States Supreme Court) ในการพัฒนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยอาศัยบทบัญญัติเรื่องการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญเป็นกรอบ¹⁰ โดยศาลฎีกาสหรัฐให้ความเห็นว่าการบริหารงานยุติธรรมทางอาญานั้น รัฐบาลมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน เพื่อให้ได้ตัวคนผิดมาลงโทษ เมื่อเป็นเช่นนี้ศาลฎีกาสหรัฐจึงมีหน้าที่คอยควบคุมดูแลมิให้ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารกระทำการล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพประชาชนจนเกินขอบเขต วิธีการที่ศาลฎีกาสหรัฐใช้ควบคุมการกระทำดังกล่าวคือ การไม่ยอมรับบังคับใช้กฎหมายที่ศาลเห็นว่าขัดต่อกระบวนการนิติธรรม หรือไม่ยอมลงโทษจำเลย ในกรณีที่ฝ่ายบริหารกระทำต่อจำเลยขัดต่อกระบวนการดังกล่าว

* ในประเทศอังกฤษ แม้จะมีข้อสันนิษฐานเช่นกัน แต่ไม่ปรากฏเรื่องข้อสันนิษฐานขัดต่อบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ เนื่องจากกฎหมายรัฐธรรมนูญของอังกฤษมีฐานะและลักษณะเช่นเดียวกับกฎหมายอื่นๆ เท่านั้น มิได้มีฐานะเป็นกฎหมายสูงสุดซึ่งกฎหมายอื่นจะขัดหรือแย้งไม่ได้ ผู้ใช้อำนาจสูงสุดในประเทศอังกฤษนั้นคือรัฐสภา บทกฎหมายที่ตราออกมาโดยรัฐสภาของอังกฤษมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจบังคับเป็นกฎหมายได้ แม้จะไปขัดหรือแย้งกับกฎหมายใดก็ตาม แต่ถือว่ากฎหมายฉบับเก่าจะถูกยกเลิกไปโดยปริยาย

¹⁰ วิสาร พันธนะ "วิธีพิจารณาความในสหรัฐอเมริกา" ดุษฎีสาร ปีที่ 25, 2521. หน้า 40-42

ในปัญหาเรื่องข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญานี้ นักนิติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาได้ยกข้อโต้แย้งว่า เป็นการกระทำที่ไม่ชอบธรรมด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1) เป็นการขัดแย้งต่อปรัชญาสากล ว่าด้วยสิทธิมนุษยย์และกระบวนการนิติธรรม (Due Process Clause) ทั้งนี้เพราะในคดีอาญามีหลักว่า "ต้องสันนิษฐานก่อนว่า จำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะพิพากษาว่าเขาผิด" (Presumption of Innocent) อันเป็นหลักประกันว่า รัฐมีหน้าที่ในการพิสูจน์ความผิดของจำเลยจนปราศจากเหตุอันควรสงสัยความสมควร จึงจะลงโทษจำเลยได้ (Proved Beyond Reasonable Doubt) ดังนั้นก่อนหน้าที่รัฐจะกระทำต่อเขาเสมือนเป็นผู้กระทำผิดไม่ได้ แต่การบัญญัติข้อสันนิษฐานเท่ากับเป็นการถือว่าหากจำเลยกระทำการอย่างหนึ่ง ซึ่งแม้ไม่มีกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิดแต่การกระทำดังกล่าวเข้าเงื่อนไขของการสันนิษฐาน ก็ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า จำเลยกระทำการ ซึ่งมีกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด เว้นแต่จำเลยจะสืบทักกลางได้ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ⁽¹¹⁾

2) เป็นการฝ่าฝืนหลักที่ว่า "รัฐจะลงโทษบุคคลใดในการกระทำที่มีได้มีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ขณะนั้นไม่ได้" (Nulla Poena Sine Lege) เนื่องจากการกระทำตามข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐาน ไม่มีกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด จริงอยู่แม้มีกฎหมายที่ใช้ลงโทษจำเลยจะมีบัญญัติไว้แล้ว แต่ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นองค์ประกอบความผิดนั้นยังไม่ได้รับการพิสูจน์ เพราะโจทก์สืบข้อเท็จจริงอีกอันหนึ่งซึ่งกฎหมายโยงเข้ามาหาฐานความผิด นอกจากนี้ถ้าฝ่ายนิติบัญญัติประสงค์จะกำหนดให้การกระทำตามข้อสันนิษฐานเป็นความผิดแล้ว เหตุใดไม่บัญญัติการกระทำนั้นเป็นความผิดเสียเลยการที่ฝ่ายนิติบัญญัติไม่สามารถบัญญัติความผิดดังกล่าวได้ ย่อมแสดงว่าประชาชนยังไม่เห็นว่าการกระทำนั้นน่าจะเป็นความผิด จึงไม่สมควรออกกฎหมายโยงการกระทำที่ไม่เป็นความผิดเข้าหาการกระทำที่เป็นความผิดต่างๆ ที่เป็นการกระทำคนละอย่าง ⁽¹²⁾

3) เป็นการละเมิดสิทธิของจำเลยในอันที่จะไม่ต้องเปิดความปรีบปรัตตนเอง (Right Against Self-Incrimination) เพราะการกำหนดข้อสันนิษฐานเช่นนี้ทำให้จำเลยต้องนำสืบพยานหักล้าง ซึ่งรวมถึงจำเลยอาจต้องอ้างตัวเองเป็นพยานเพื่อ

¹¹ ความเห็นของ Mr. Justice Brennan ในคดี Barnes V. United States 412. U.S. 837 (1973)

¹² United States V. Romano 382 U.S. 136, 144 (1965)

นำสืบให้พ้นจากข้อสันนิษฐานต่างๆ ที่จำเลยมีสิทธิจะอยู่เฉยโดยไม่ต้องเบิกความก็ได้ ¹³

อย่างไรก็ดี ศาลฎีกาสหรัฐ (The United States Supreme Court) ซึ่งแสดงบทบาทเป็นผู้แปลความในรัฐธรรมนูญ และพิจารณาว่ากฎหมายใดมีบทบัญญัติที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือได้ยังยอมรับว่า การบัญญัติกฎหมายกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาแก่จำเลยเป็นสิ่งที่กระทำได้โดยชอบเพียงแต่กำหนดขอบเขตว่า บทบัญญัติเรื่องข้อสันนิษฐานความผิดทางอาญา จะเกิดได้เฉพาะเมื่อความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) ระหว่างข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐาน (Basic fact) และข้อเท็จจริงที่ต้องการพิสูจน์ (Presumed Fact) ¹⁴ ส่วนที่ว่าอย่างไรคือความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) นั้นยังไม่ได้รับการชี้ขาดจวบจนกระทั่งในคดี United States V. Gainey ¹⁵ และคดี United States V. Romano ¹⁶ ซึ่งผลจากคำพิพากษาทั้ง 2 คดีเกิดคำถามที่น่าสนใจในเรื่อง "ความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล" (Rational Connection) ว่าเป็นเรื่องการทดสอบเกี่ยวกับการเกี่ยวเนื่องกับประเด็นแห่งคดี (Relevancy) หรือเป็นเรื่องความเพียงพอในการรับฟังพยานหลักฐาน (Probative Sufficiency) ซึ่งหากเป็นเรื่องประเด็นซึ่งเกี่ยวเนื่องแห่งคดีข้อสันนิษฐานนี้ จะมีความหมายกว้าง โดยจะคำนึงถึงเพียงว่าข้อเท็จจริงที่ต้องการพิสูจน์มีแนวโน้มในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้รับการสันนิษฐานได้ก็เพียงพอ แต่หากถือว่าเป็นเรื่องความเพียงพอในการรับฟังพยานหลักฐาน ก็มีปัญหาที่ต้องพิจารณาต่อไปว่าความสัมพันธ์

¹³ ความเห็นของ Mr. Justice Black ในคดี United States V. Gainey 380 U.S. 63 (1965)

¹⁴ Tot V United States 319 U.S. (1943), เป็นคดีเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานตาม Federal Firearms Act ความว่า "ผู้ใดครอบครองอาวุธปืนที่นำเข้าไปโดยผิดกฎหมายให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเป็นผู้นำเข้าไปซึ่งอาวุธนั้น"

¹⁵ 380 U.S. 63 (1965) ซึ่งเป็นคดีเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานตาม 26 U.S.C. มาตรา 5601(6)(2) ความว่า "การที่จำเลยไปอยู่ในบริเวณโรงต้มกลั่นที่ไม่ได้รับอนุญาตให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า จำเลยมีส่วนร่วมในการประกอบโรงต้มกลั่นดังกล่าว"

¹⁶ 382 U.S. 136, 144 (1965) ซึ่งเป็นคดีเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานตาม 26 U.S.C. มาตรา 5601 (6) (1) ความว่า "การที่จำเลยปรากฏตัวอยู่ ณ ที่ตั้งโรงต้มกลั่นที่ไม่ได้รับอนุญาตให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นเจ้าของโรงต้มกลั่นนั้น"

ดังกล่าวต้องการเพียงเรื่องมีความเป็นไปได้มากกว่าเป็นไปได้ ที่จะเกิดข้อเท็จจริงซึ่งได้รับการสันนิษฐาน (More Likely Than Not) หรือเงื่อนไขดังกล่าวต้องเกิดขึ้นโดยปราศจากมูลเหตุอันควรสงสัยตามควร (Beyond Reasonable Doubt) ⁽¹⁷⁾

ในคดี Leary V. United States ⁽¹⁸⁾ ศาลฎีกาของสหรัฐอเมริกาได้คลี่คลายปัญหาข้างต้นด้วยการชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) เป็นเรื่องความเพียงพอในการรับฟังพยานหลักฐาน (Probative Sufficiency) และ Mr. Justice Harlan ได้ชี้ให้เห็นว่า "บทบัญญัติเรื่องข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญานั้น จำต้องคำนึงถึงเรื่องความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) ซึ่งอย่างน้อยข้อเท็จจริงที่เป็น เงื่อนไขแห่งการสันนิษฐาน (Basic Fact) ต้องมีความเป็นไปได้มากกว่าเป็นไปได้ (More Likely Than Not) ในการเกิดข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact)" ⁽¹⁹⁾

ต่อมาในคดี Turner V. United States ⁽²⁰⁾ ซึ่งศาลได้ตัดสินเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานหลายประการในคดียาเสพติด แม้ว่าผลคำพิพากษาลบบับดังกล่าวจะได้ยืนยันว่าข้อเท็จจริงที่เป็น เงื่อนไขของการสันนิษฐาน (Basic Fact) จะต้องมีความเป็นไปได้มากกว่าเป็นไปได้ (More Likely Than Not) ในการก่อให้เกิดข้อเท็จจริงซึ่งได้รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact) หากแต่คำพิพากษาลบบับดังกล่าวได้ก่อให้เกิด

¹⁷ Mc Cormick on Evidence St. Paul Minn : West Publishing Co. 1985 P.992

¹⁸ 395 U.S. 6,89 S.Ct. 1532,23 L.Ed.2d 57 (1969)

¹⁹ Imwinkelried, Edward J., Gilligan, Francis A., Giannelli Paul C., Lederer, Frederic I. Criminal Evidence U.S.A. : Criminal Justice Series, West Publishing Co.1979 p. 387

²⁰ 396 U.S. 398, 90 S.Ct. 642,24 L.Ed. Ed610(1970) ซึ่งเป็นคดีเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานตาม 21 U.S.C. มาตรา 174 ความว่า "ผู้ใดรู้แล้วช่วยรับเอามาช่วยซ่อนเร้น ช่วยจำ หนายซึ่งเฮโรอีนหรือโคเคนที่ถูกนำเข้าประเทศโดยชอบด้วยกฎหมายผู้นั้นมีความผิดและยังบัญญัติไว้ด้วยว่า ผู้ใดครอบครองเฮโรอีนหรือโคเคนให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นรู้ว่าเฮโรอีนหรือโคเคนนั้นถูกนำเข้าประเทศโดยมิชอบด้วยกฎหมาย"

แนวโน้มในการยอมรับความเปลี่ยนแปลงมาตรฐาน ของความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) ว่าควรอยู่ที่จุดข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐาน (Basic Fact) จะต้องก่อให้เกิดข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact) โดยปราศจากมูลเหตุอันควรสงสัยตามควร (Beyond Reasonable Doubt) ⁽²¹⁾

ในที่สุด แนวความคิดที่เปลี่ยนแปลงในเรื่องมาตรฐานของความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) ระหว่างข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐาน (Basic Fact) และข้อเท็จจริงที่ต้องการพิสูจน์ (Presumed Fact) ได้รับการยืนยันจากผลของคดี Country Court of Ulster Country V. Allen ⁽²²⁾ และ Santrom V. Montana ⁽²³⁾ ซึ่งศาลถือว่าข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขแห่งการสันนิษฐาน (Basic Fact) ของข้อสันนิษฐานในคดีอาญานั้นจะต้องก่อให้เกิดข้อเท็จจริงที่ต้องการพิสูจน์ (Presumed Fact) อย่างปราศจากมูลเหตุอันควรสงสัยตามควร (Beyond Reasonable Doubt) *

สรุป ปัญหาเกี่ยวกับความชอบธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของประเทศสหรัฐอเมริกา เนื่องจากประเทศสหรัฐอเมริกา มีบทบัญญัติกว้างๆ เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ (Due Process of Law) และให้สิทธิศาลฎีกาสหรัฐ (The United States Supreme Court) ทำหน้าที่ในการแปลความว่าบทบัญญัติของกฎหมายใดขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะมีผลทำให้กฎหมายฉบับดังกล่าวไม่อาจบังคับได้ตามกฎหมาย ทำให้ศาลสามารถพัฒนาหลักความสัมพันธ์อย่างสมเหตุ

²¹ Imwinkelried, Edward J, Giligan Francis A., Giannelli, Paul C., Lederer, Frederic I., Ibid, p. 388

²² 442 U.S. 140, 99 S.Ct. 2213 (1979)

²³ 442 U.S. 510, 99 S.Ct. 2450 (1979)

* "After Allen And Sanstrom presumptions in criminal cases are likely to be test as follows : mandatory presumptions... will be rigidly scrutinized in accordance with a test which requires that a rational juror could find the presumed fact beyond a reasonable doubt from the basic fact"

สมผล (Rational Connection) ขึ้นใช้กับเรื่องข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญา และศาลได้พัฒนาหลักกฎหมายดังกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้นตามกาลเวลา จนเป็นที่ยอมรับว่าความสัมพันธ์อย่างสมเหตุสมผล (Rational Connection) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเพียงพอในการรับฟังพยานหลักฐาน ⁽²⁴⁾ (Probative Sufficiency) ซึ่งอย่างน้อยข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐาน (Basic Fact) ต้องก่อให้เกิดข้อเท็จจริงซึ่งได้รับการสันนิษฐาน ⁽²⁵⁾ (Presumed Fact) และนับแต่ผลของคดี Country Court of Ulster Country V. Allen ⁽²⁶⁾ และ Santrom V. Montana ⁽²⁷⁾ เป็นต้นมาได้แสดงให้เห็นแนวโน้มของการยอมรับแนวความคิดว่า ข้อสันนิษฐานทางอาญาที่เป็นธรรมนั้น ข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐาน (Basic Fact) ควรจะมีความสัมพันธ์กับข้อเท็จจริงซึ่งได้รับการสันนิษฐาน (Presumed Fact) ในระดับที่ปราศจากมูลเหตุอันควรสงสัยตามควร (Beyond Reasonable Doubt)

²⁴ Leary V. United States 395 U.S. 6, 89 S.Ct. 23 L.Ed. 2d 57 (1969)

²⁵ Turner V. United States 396 U.S. 398, 90 642, 24 L.Ed. 2d 610 (1970)

²⁶ 442 U.S. 140, 99 S.Ct. 2213 (1979)

²⁷ 442 U.S. 510, 99 S.Ct. 2450 (1979)

3.4 ความชอบธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานที่เป็นโทษแก่จำเลยในคดีอาญา

โดยที่บทบัญญัติ เรื่องข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาเป็นมาตรการ ซึ่งรัฐบัญญัติขึ้นไว้เพื่อสนองต่อนโยบายในการป้องกันและปราบปรามมิให้มีการกระทำความผิดทางอาญา ด้วยวิธีการลดภาระในการพิสูจน์การกระทำความผิดของจำเลย ซึ่งวิธีการดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของบุคคลจากการถูกดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ อันเป็นหลักประกันซึ่งได้รับการรับรองตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ในข้อ 3.4 นี้ จึงขอกล่าวถึงเรื่องความชอบธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานขึ้นไว้ในคดีอาญา ว่าบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวขัดหรือแย้งต่อหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญหรือไม่เพียงไร

ในการพิจารณาปัญหา เรื่องความชอบธรรมในการบัญญัติข้อสันนิษฐานขึ้นไว้ในประเทศไทย อาจแยกพิจารณาได้เป็น 2 กรณี คือ ^(๒๒)

1. การพิจารณาในระหว่างร่างกฎหมาย
2. การพิจารณาเมื่อกฎหมายนั้นมีผลใช้บังคับแล้ว

1. การพิจารณาในระหว่างการร่างกฎหมาย มีปัญหาที่ควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณาก็คือ ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการร่างกฎหมายควรมีหลักเกณฑ์อย่างใดหรือไม่ในการบัญญัติข้อสันนิษฐานประเภทนี้ เนื่องจากกฎหมายซึ่งฝ่ายนิติบัญญัติออกมาเพื่อช่วยเหลือฝ่ายบริหารในการปราบปรามอาชญากรรม โดยทำให้สามารถจับกุม กล่าวหา และลงโทษผู้ต้องหาหรือจำเลยจนเกินขอบเขต ย่อมทำให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่ไม่ให้ศาลพิพากษาลงโทษจนกว่าจะแน่ใจว่ามีการกระทำความผิดจริง และจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้นย่อมถูกระทบกระเทือน

ในกรณีนี้นักนิติศาสตร์บางคนเห็นว่า ฝ่ายนิติบัญญัติไม่มีความชอบธรรมที่จะวางข้อสันนิษฐานอย่างไรก็ได้ตามชอบใจ โดยไม่คำนึงว่าข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานกับข้อเท็จจริงที่ได้รับการสันนิษฐานมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ เช่น หากจะมีกฎหมายใดกำหนดข้อสันนิษฐานว่า ถ้าเจ้าพนักงานพบการฆาตกรรม ณ ที่หนึ่งที่ใดให้สันนิษฐานว่า บุคคลที่มีภูมิลำเนาภายในรัศมีหนึ่งกิโลเมตรจากจุดที่พบศพมีส่วนร่วมในการฆาตกรรมนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ให้เห็นเป็นอย่างอื่น ซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม เนื่องจากยิ่งข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานกับข้อเท็จจริงที่ได้

^{๒๒} เข็มชัย ชูติวงศ์ , อ่างแล้ว, หน้า 2-33

รับการสนับสนุนฐานมีความสัมพันธ์น้อยกันเพียงไร โอกาสที่ผู้บริสุทธิ์จะถูกลงโทษก็มีมากขึ้น เป็นเงาตามตัว การใช้ข้อสันนิษฐานทางกฎหมายเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกแก่ ฝ่ายบริหารจนละเลยความเป็นธรรมในการบริหารงานยุติธรรม จึงมิใช่สิ่งที่ถูกต้องนัก^{๒๐}

2. การพิจารณาเมื่อกฎหมายนั้นมีผลใช้บังคับแล้ว ตามปกติผู้ใช้กฎหมายไม่ว่าฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการมีความผูกพันต้องถือตามกฎหมายนั้น อย่างไรก็ตาม ถ้าฝ่ายนิติบัญญัติตรากฎหมายใดออกมาขัดแย้งหรือฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ กฎหมายนั้นอาจถูกวินิจฉัยว่าเป็นโมฆะ * ดังนั้นช่องทางที่ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการจะไม่ยอมรับบังคับตามกฎหมายที่วางข้อสันนิษฐานซึ่งไม่เป็นธรรม ก็แต่โดยการวินิจฉัยว่ากฎหมายนั้น ขัดต่อรัฐธรรมนูญและเป็นโมฆะ สำหรับรัฐธรรมนูญของประเทศไทยเท่าที่ผ่านมานั้นมีอยู่ 4 ฉบับที่วางหลักการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนค่อนข้างชัดเจนคือ ฉบับ พ.ศ. 2492 พ.ศ. 2517 พ.ศ. 2521 และ พ.ศ. 2534 สำหรับฉบับปัจจุบัน คือ ฉบับ พ.ศ. 2534 ได้วางหลักคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนซึ่งจะมีปัญหาเกี่ยวพันถึงเรื่องข้อสันนิษฐานอยู่ 2 มาตรา คือ

มาตรา 28 "บุคคลจะไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่จะได้กระทำการอันกฎหมายซึ่งใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้..."

มาตรา 29 "ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลย ไม่มีความผิด..."

ในอดีตเคยมีการโต้แย้งว่าพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 มาตรา 6 เป็นบทบัญญัติที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 มาตรา 30 ปราบกฏตามคำวินิจฉัยของ คณะตุลาการรัฐธรรมนูญ ที่ ต. 2/2494 ในคดีนี้ศาลจังหวัดพัทลุงเห็นว่า พระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 มาตรา 6 ซึ่งบัญญัติว่า "ผู้ใดอยู่ในวงเล่นอันขัดต่อบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ให้สันนิษฐานไว้ก่อนผู้นั้นเล่นด้วย..." ขัดต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 มาตรา 30 ซึ่งบัญญัติว่า "ในคดีอาญาให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด..."

^{๒๐} อ้างแล้ว, หน้า 32

* คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1/2489 ได้เคยวินิจฉัยไว้ว่าในยุคนสมัยที่รัฐธรรมนูญมิได้กำหนดองค์กรเพื่อทำหน้าที่โดยเฉพาะ ศาลจะเป็นผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยว่ากฎหมายใดขัดแย้ง หรือฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแต่ถ้ารัฐธรรมนูญกำหนดองค์กรที่ทำหน้าที่โดยเฉพาะ เช่น คณะตุลาการรัฐธรรมนูญ องค์กรดังกล่าวก็จะทำหน้าที่

คณะตุลาการรัฐธรรมนูญได้กล่าวไว้ในคำวินิจฉัยฉบับนี้ว่า "คณะตุลาการรัฐธรรมนูญได้พิจารณาเรื่องนี้โดยละเอียดแล้ว เห็นสอดคล้องต้องกันว่า ความในมาตรา 30 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับปัญหาในเรื่องนี้มีความหมายเพียงว่า ในคดีอาญาที่ฟ้องต้องถือว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะมีพยานหลักฐานมาหักล้างข้อสันนิษฐานนั้นได้ ฉะนั้นกฎหมายใดที่บัญญัติว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีความผิดเสียแต่เบื้องต้นที่เดียว บทกฎหมายนั้นก็ย่อมขัดต่อรัฐธรรมนูญมาตรานี้ และจะใช้บังคับมิได้ แต่พระราชบัญญัติการพนัน พุทธศักราช 2478 มาตรา 6 หาได้มีความบัญญัติไว้เช่นนั้นไม่ กล่าวคือคงต้องสันนิษฐานอยู่ว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยยังไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะนำสืบได้ว่าจำเลยได้เข้าไปอยู่ในวงเล่นการพนัน จึงเป็นอันฟังได้ว่าในกรณีเช่นนี้มิได้มีการสันนิษฐานใดๆ ในเบื้องต้นก่อนที่โจทก์นำพยานมาสืบอันจะทำให้ขัดกับความในมาตรา 30 แห่งรัฐธรรมนูญที่กฎหมายสันนิษฐานก็เป็น การสันนิษฐานภายหลังจากที่โจทก์ได้นำพยานหลักฐานมาสืบแล้ว การสันนิษฐานเช่นนี้ไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญมาตรา 30 แต่อย่างใดเลย"

จากผลของคำวินิจฉัยนี้จะเห็นได้ว่า ข้อสันนิษฐานชนิดที่ต้องมีข้อเท็จจริงที่เป็นเงื่อนไขของการสันนิษฐานนั้นจะไม่มีโอกาสขัดแย้งต่อมาตรา 29 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันเลย แม้ข้อสันนิษฐานจะไม่สมเหตุสมผลก็ตาม เพราะฝ่ายโจทก์ยังต้องมีหน้าที่นำสืบให้เข้าเงื่อนไขของข้อสันนิษฐานเสียก่อน (30)

ส่วนปัญหาว่าข้อสันนิษฐานกฎหมายดังกล่าวจะขัดแย้งกับมาตรา 28 หรือไม่นั้นยังไม่ปรากฏคำวินิจฉัยของศาล หรือคณะตุลาการรัฐธรรมนูญในประเด็นนี้โดยตรง จึงอาจมีความเห็นได้ทั้งฝ่ายสนับสนุนและคัดค้าน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเทียบเคียงทั้ง 2 มาตราแล้วจะเห็นได้ว่า มาตรา 29 เป็นมาตราที่ตรงที่สุดที่จะใช้ปรับกับเรื่องนี้ คณะตุลาการรัฐธรรมนูญยังตีความว่า กฎหมายที่บัญญัติข้อสันนิษฐานไม่ขัดแย้งต่อมาตรา 29 จึงทำให้เห็นแนวโน้มได้ว่าหากมีปัญหาโต้แย้งข้อสันนิษฐานนี้ว่าขัดต่อมาตรา 28 คำวินิจฉัยคงจะออกในรูปว่าข้อสันนิษฐานดังกล่าวใช้บังคับได้ ไม่ขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ